

В. Будзиновський

До віри батьків

Історичне оповіданє

Львів 1924

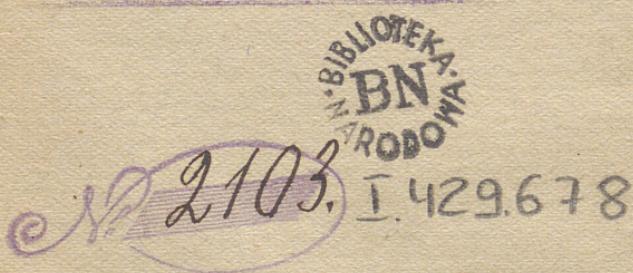
Накладом автора.

Biblioteka Narodowa
Warszawa

30001005428570

BIBLIOTEKA
Państwowego Instytutu
dla
STUDIANTÓW TEOLOGII PRAWOSŁAWNEJ
Uniwersytetu Warszawskiego

• ДРУКАРНІ СТАВРОП. ІНСТИТУТУ
під управою О. Яськова.

В садку перед двором галицького шляхтича Гаварецького, при камянім столі під великою грушою сиділи два шляхтичі. Сам Гаварецький і його найближшій сусід Лущинський. Сусід що лише приїхав, бо мід ще не стояв на столі.

— Добре, що ви самі навідалися до мене, — промовив Гаварецький, — бо я й так хотів посилати до вас, просити на польованнє. Позавтра у мене великий похід ва лиси. Си погань так розважаєшся, що вже й курки в селі нема.

— Вибачте сусідньку, але я не до вас. Я по вас. Я вибрався відвідати нашого спільногого сусіда, старого Липського. Подорожі поступив до вас, щоби тут переноочувати і завтра разом з вами відвідати Липського. Я чув, що він недужий.

— То добра гадка. Поїду з вами. Але й другий сусід наш, Крипський, вже довший час не встає з постели. Годилося би його відвідати.

— Від Липського поїдемо до Крипського... А то хто? Маєте ще одного гостя. В воротах з'явився їздець.

— Про вовка помовка — промовив Гаварецький, побачивши їздця. — Говоримо

про Липського, а тут, правда, не сам Данило, але його слуга.

— Таки так, то Татомир. Може, сохранив Господи, старий Липський помер?

— Перед обома шляхтичами станув Татомир. Також шляхтич, але безземельний бідоляха, яких тоді було богато. Був, як тоді казали, рукодайним слугою старого Данила Липського, управителем його маєтку.

— З якими вістями? — спитав Гаварецький. — Мабуть щось важне, коли сусід вислав не гайдука, але вас.

— Не вислав гайдука, бо то діло довірочне — Татомир відповів. — Липський хоче знищити своє завіщання, яке при вас написав був. Загадав списати нове. Хоче, щоби ви оба і тепер були свідками, як були тоді. Отже вислав мене по вас. Але кваптеся, бо його кінець близький. Вже зачала бити його остання година. Добре, що ви оба тут. Пан Лущинський приїхав сюди неначе на замовлене. І я вже не потрібую телепатися до него і ви оба будете скорші у Липського.

— То з Липським справді так зло? — спитав Лущинський.

— Він сам каже, що завтрішнього дня вже не побачить, — відповів Татомир.

— То він кличе тільки нас обох, чи ще кого? — спитав Гаварецький.

— Просив також свого найближшого сусіда, Крипського. Але і той на постели. Ма-

бути зараз за Липським піде туди, де вже
ні болізни, ні печали. Замість него, приїхав до
нас його син, Павло. Але сей до такого діла,
як завіщане, не потрібний. І замолодий і мо-
же бути сторонничий.

— Поїдемо, сусідо? — Гаварецький
звернувся до Лущинського.

Саме в сій хвили прийшов слуга і по-
ставив на каміннім столі коновку з медом
і чарки.

— Поїдемо! — відповів Лущинський —
і то зараз. Коновку випорожнимо, заки осід-
лають наші коні.

Гаварецький поналивав до чарок меду
і взяв чашу в руку.

— За здоровлє сусіда Липського, щобп
ще не один схід сонця оглядав, не одну ве-
сну веснував!

Сусіди вихилили чарки.

— Іди, — Гаварецький звернувся до
слуги, що приніс мід, нехай зараз осідлають
коні. Коня пана Лущинського і мого тар-
катого. Нехай зараз осідлають і приве-
дуть сюди.

— Кажете, — Лущинський звернувся
до Татомира, — що молодий Крипський, що
Павло приїхав до Липського? Що в ділі за-
віщаня міг би бути сторонничий? Він ма-
бути суджений доньки Липського? Дивуюся,
що старий Крипський позволив на таке.
Чайже він знає, що стара і молода Липська

облашилися.—Вони потайні Ляшки,—замітив Гаварецький.—Але він також знає свого сина. Син з такої криці, як батько. В такім ділі не піде за жінкою. Навлаки, жінка буде танцювати, як він засвище. Впрочім я знаю Марійку Липську. То добра дівчина і широко любить Павла. Окатоличилася під впливом матері. Але вона не така загоріла, як мамуня. Нехай вийде з під опіки старої і дістанеся під опіку розумного мужа,, то й сама прайде до розуму.

— Вона справді добра дитина. Як щиро любить Павла, то не буде навертати його. Але тоді буде пекло в хаті. Свого мужа стара Липська боїться. Найбільше боїться того, щоби не видіничив її. Отже як довго він живе, вона сидить тихо. Нетак буде, як він на віки замкне очі. Або нѣдасть Марійки Павлови, або в хаті буде пекло. Павло буде твердо держатися свого, теща скоче завести в хаті католицько польський лад. Марійка буде між молотом і ковалом: між волею мужа і примхами матері.

— З Павлом стара справи не виграє. Як буде йому за богато, то бабу прожене.

— Сего не зробить, щоби не оскорбити жінки. Але я дам йому добру раду. Нехай для вдови знайде жениха. Віддастися, то відчепиться і його і доньки.

— Незла рада... Але ми так говоримо, неначеб Липський справді вже помер. А він може ще і нас пережиє...

Сіли на коні, затупотіли копита і заглушили дальшу розмову.

В дворі Липського тишина. Всі ходили на вспітках, розмовляли пошепки. По селу пішла чутка, що пан вмирає.

— Дивно мені, що Липський не кличе мене, — промовив піп до жінки. — Хиба то не правда, що він такий недужий?

— Може вже такий недужий, що й кликати не годен? — відповіла попадя. — Що його жінка приличе тебе, не надійся. Не діждеш того. Чейже знаєш, яка вона. Лішче не жди, аж покличуть, але йди сам.. Щоби не було запізно. Я чула, що вона вислава до міста повозку. Чи не по якого ксендза?

— Таки піду, бо і мені люди казали, що пані післала до міста по пріора Францішканів.

— Бачиш?! Вона потайна католичка, Мабуть скоче чоловіка бодай перед самою смертю навернути на католицтво... Біжи боржій, щоби не сталося нещастє!

Піп пішов до двора і здивувався, що пані аж на подвір'є вийшла йому на зустріч. Побачила його крізь вікно в воротах і зараз вибігла з хати.

— Як несправедливо я судив її — подумав. — Ще гірше моя жінка...

— Ви чого до нас, панотче? — спитала пані солодко.

— Люди кажуть, — відповів піп — що пан дуже хорій. Може я йому потрібний...

— Вже пройшло. Було дуже зле, але вночі перейшла крізь і залізна вдача мужа поборола недугу. Тепер йому потрібний лише спокій.

— Всеж таки..

— Кажу вам, йому потрібний спокій!

Крикнула, відвернулася і, лишаючи попа на подвір'ю, побігла назад до хати.

— Як би піп на силу пхався до хати, не впусти! — сказала гайдукови, що стояв у дверех.

Гайдук справді завернув попа.

Піп недуже вірив у сей користний зворот в недузі Липського, отже пішов до церкви, котра припирала до двірського саду. Там промишляв, яким би то способом дібрatisя до недужого.

По хвили на подвір'є двора заїхала коляса з пріором. Пані і до него вийшла аж на подвір'є. На її лиці сияла радість.

— Сталося чудо і такий закаменілій нехрист-шизматик хоче навернутися? — спістав пріор. — Очевидно, коли почув кінець і перед його очима стануло страшне пекло.. Вихрещу його...

— Та де там! — відповіла пані, цілуючи пріора в руку — І не подумає про се, щоби навернутися. Але я надіюсь, що може в поспільній хвили стане ся чудо. Тоді, коли скаже прикладти попа. Я попа не впушу, а без послідної потіхи чайже не скоче вмерти, Як вже надійде йому кінець, приклічу вас. Тоді

він буде мусів вибирати; або очівидне пекло, або католитцво.

Завела пріора до першої кімнати мешкання, де вже була вся челядь і син найблизшого сусіда, Павло Крипський. Сама пішла до спальні мужа. Коло недужого сиділа одна донька Марійка, котру мамуся потай батька виковала на католицку.

— Як тобі? — спитала пані, входячи до спальні мужа.

— Позви попа, Олено, — Липський промовив тихим голосом — Чую, що нині мій послідний день. Сусіди ще не приїхали?

— Є лиш Павло Крипський.

— Пішли по попа!

— По попа я вже сама посылала, — відповіла жінка загикуючися — та він кудись повіявся.

Марійка здивована глянула на маму. Вона ж крізь вікно бачила попа на подвір'ю. Бачила, що сама мати перед хвилиною говорила з попом.

— Попа нема ні дома ні в селі. Алє... слuchайно... заїхав до нас пріор... пріор Францішканів... Се на одно вийде.

— Чи я тобі заповоли вмираю? Хочеш мене таки зараз добити?. Яким правом він, той ксьондз, смів переступити поріг моєї хати?

— Щож я на се пораджу? — відповіла жінка — Я його не кликала. Сам прийшов,

Казав, що має орудку до тебе. Чей же не викину його!

— Чому ні?... Таки зараз! — крикнув, бо досада дала силу його голосови. — Як не хоче вступитися, вигнати псаами!

— Коли-ж бо попа нема. Як тобі без слуги божого покинути сей світ?! Пріор не наче з неба впав.

— Як нема нашого, то пішли по сусідного!

— Даниле! Готово бути запізно. Чи то не все одно, грецький чи римський? Одного Бога, одного Христа, одну Богоматір почитують.

Очи недужого загоріли лютим гнівом.

— Я піду, може таки знайду попа, — промовила донька і благально глянула на маму.

— Сама піду, — відповіла мати.

Пані вийшла і моргнула на пріора, щоби йшов до недужого.

— Слава Ісусу Христу! — сказав пріор, відчиняючи двері до спальні.

Від кількох днів недужий був такий безсильний, що без чужої помочі не годен був обернутися на другий бік, не то підвестися. Тепер, побачивши в порозі пріора, скопився і сів. Підвів руку і перстенем став бити об грубу мідянину бляху, що висіла над його головою. Чуючи дзвін, вся челядь, сама не знати чого, увалилася в спальню. За чेहядию затрівожена пані.

— Нічо з того не буде, — шепнув до неї пріор, вступаючися взад. — Він як лиш побачив мене, кинувся, неначеб гадина вкусила його. Піде на дно до пекла, в найгорячій смолу!

— Нехай сюди зараз прийде піп! — промовив пан таким сильним і гучним голосом, яким давав прикази ще тоді, коли свою челядь водив проти Турка. — Як нашого нема, то нехай прийде сусід!

Люди побігли до церкви і привели попа.

— Лишіть мене з одним панотцем, — промовив недужий. — Як розрахуюся з Богом, призву, хто мені буде потрібний.

Досада поділала на недужого так, що він тепер сидів о власних силах, говорив голосно і виразно. По годині піп вийшов і попросив увійти до спальні обох сусідів, що приїхали саме тоді, коли піп входив до недужого.

— Ти, брате, промовив — Гаварецький — виглядаєш і говориш так, начеб ще нині хотів сідати на коня,

— І я почув у собі велику силу. Але то лише на хвилю Бог дав мені таке, щоби я відвернув небезпеку, яка грозила мому родови і через мій рід нашій землі. Тим скоріше вичерпаються останки моїх сил. Але тепер не пора на пусту балачку. До діла!. Ось в цій скрині, під паперами в дубовій коробці мое завіщане. Ви знаєте його.,.

— Де піп дівся? — спитав Липський, озираючися по хаті. — Нехай зараз прийде. І він нехай буде свідком.

Піп прийшов і сів на ліжку у ніг недужого.

— Отже мое завіщане в скрини... в дубовій коробці. Вийміть його і киньте в піч. Пильнуйте, щоби цілком згоріло. Зробимо нове.

Гаварецький видобув зі скрині коробку, з коробки суверток паперу, подивився, чи се справді завіщане і киаув у піч. Липський ждав, аж завіщане цілком спопеліло і став тягнути далі:

— Соромно такі домашні бруди прати на очах чужих, але мушу, бо в тім ділі потрібна мені поміч чужих. Я вже давно помітив якусь зміну в поведеню жінки супроти попа і якийсь холод при наших розмовах про церковні справи. Але я не думав, що жінці з такого давного і славного українського роду, ще й моїй, моїй жінці.. який польський ксьондз заверне голову. І не думав я, що моя жіночка така хитра і так вміє маскуватися. Аж моя недуга отворила мені очі. В часі моєї недуги жінка була менше обережна і я міг допевнитися, що вона стала ляшкою. Се відкрите, очвидно, здоровля не поправило мені. Найбільше стурбувало мене відкрите, що їй доњка пішла за мамою.

— Марійка — замітив Гаварецький — як ії візьме твердий Українець, заверне з блудної стежки.

— Се одинока моя надія. Може й моя нове завіщане заверне її з тої дороги, на яку її справила мамуя. Маєток моїх прадідів не сміє перейти в ляцькі руки... Я вже не годен писати, отже напише один з вас. Я лише підпишу. Послухайте, яка моя воля:

— Жінці даю лише доживота. Але ѿ се тілько поти, поки буде при грецькій вірі своїх батьків. Маєток даю донці, але також під тою умовою, і як не вийде за ляха. Ко-либи доночка пішла на ту дорогу, на яку силкується звести її мама, маєток передаю мому братаничеви Олексі Липському, бо брат вже помер. Олекса живе під Луцьком. Але тепер його дома нема, бо пішов до Хмельницького. Як би з походу не вернув, або помер нелишаючи православних наслідників, на моїм маєтку построїти монастир, школу і шпиталь, та на їх удержане обернути всі доходи з маєтку...

Недужий хвилю мовчав.

— Тілько всого? — спитав Гаварецький.

— Тілько. Сідайте і пишіть... Але, щоби така грамота видержала довші часи, щоби її читали от рода в род, напишіть на пергаміні. Кусень пергаміну знайдете таки в тій самій скрині, де було спалене завіщане. Як вже напишете, прочитаєте мені і я підпишу.

Гаварецький став писати.

— Шкода — тягнув недужий дальше — що не міг приїхати сюсід Крипський. Він

так як і я прикований до постелі. Не довго пережив мене. Ми оба були умовилися, що наші діти, його Павло і моя Марійка поберуться... як полюбляються. Мое око добре. Знаю, що вони навидяться.

— Він Павло Крипський тут, — сказав Лушинський. Другий сусід ще писав завіщання,

— Нехай прийде сюди!

— Увійшов двадцятьлітній молодець. Приступив до недужого і поцілавав його в руку...

— Я, батьку, вибрався в далеку дорогу, отже поступив до вас розпрашатися з вами, на якийсь час. Тепер кажуть мені пращатися на віки... Гадаю, що так зле не буде... Хиба, що я не верну.

В очах молоддя перлилися слези.

— Хлопче! Нехай Бог веде тебе і приведе назад здорового та цілого... Во, гадаю, ти не до польського війська, що збирається бити Хмеля... Боже! Чому я вже не можу сісти на коня? Чому ти не дав мені сина?

— Я до Хмеля. І не один я... Богато Галичан іде туди.

— Добре, добре. Іди з Богом і нехай твоя шабля вражої крові не жалувє!... Добре, що ти поступив до мене. Може зробиш мені вигоду... Ти лише до Височана, чи може до самого Хмеля?

— Я аж до самого Хмельницького, бо і мої товариши ідуть до него.

— Дуже добре! Я не знав, як йому пі-
редати пару червінців.

Липський став немічною рукою порпати
під подушкою.

— Чи їдеш безпечними дорогами? Не
переймуть тебе Ляхи? — спитав, витягаючи
з під подушки шкіряний гаманець.

— Безпечними. Заїдемо до мети цілі
і здорові.

— То возьми тих пару червінців і передай
Хмелеві. Йому не лиш шаблі, але й гроші
потрібні. Скажеш, що се на порох, щоби
добре підсмалив шир білій птици... Тепер не
шкодує гроший, бо Хмеля знаю. Як він
взявся за діло, то з того таки щось буде.

— Передам разом з грішми моого батька.

— Завіщане написане! — промовив
Гаварецький.

На жадане Липського Гаварецький про-
читав написане голосно.

— Добре... точно, так я хочу — ска-
зав недужий, але голосом слабим. — Тепер
позвіть жінку і доньку!

— Пріора чорт взяв звідси? — спитав,
коли прилиkanі увійшли.

Вони мовчали.

— Питаю, чи пріор вже пішов!

Тепер відповіли обі одночасно, але не
однаково.

— Пішов! — сказала жінка злісно.

— Ще ні, — сказала донька, дивлячися тривожно на батька. Вона ще не вміла так брехати як мамуня.

Він цілій затрусиався.

— Що то буде, як я вмру?!... Прочитайте їм завіщане. Нехай знають, що їх жде, як покинутъ віру батьків, віру свого народу.

Сусід став читати. Жінка слухала мовчки, бліда, з затисненими зубами і устами.

— Чи ти чула? — спітав Липський.

Жінка не відповідала.

— Дайте сюди,... І перо! — застогнав недужий. — Боржай!

Завіщане поклали перед ним і подали перо. Недужий на силу підвівся, підписав і впав на подушки. Сусіди і піп підписали як свідки.

— Вже! Зараз вписати в гроді!

Се були його послідні слова. Донька кинулася йому на груди. Пані висунаулася з кімнати, побігла до пріора і розказала йому, яке завіщане.

— Не журіться! — сказав пріор. — Добре, що знаю. Моя голова в тім, щоби воно не попало в гродські книги.

Пріор вийшов, сів на повозку і виїхав. Яку годину пізнійше виїхали Гаварецький і Луцінський, щоби завіщане вписати в гродських книгах.

Поїхав також молодий Крипський. На похорон не лишився, бо мусів поспішати. Ішов не сам. Ішов з товаришами, отже квапився, щоби поспіти в пору на збірне місце.

На другий день приїхав пріор з гайдуками.

— Маю! — крикнув, показуючи пані Липській завіщанє. — Православні не будуть лікувати.

— Яким способом воно у ваших руках? — спитала вдова.

— Способом цілком звичайним. Я знат, що приятелі небіжчика того самого дня поїдуть до ґроду, щоби завіщанє в книги вписати. Я з моїми гайдуками засів при дорозі, переймив їх і завіщанє відобрав. Приятелі небіжчика, як хочуть, нехай в ґроді впишуть свій протест.

— Жив ще братанич небіжчика Олекса Липський. У него якісь грамоти покійного... Чи не довжні?! Як нема завіщання, то він загорне маєток і готов мені лишити ще менше, ніж давало мені завіщанє покійника.

— До того ще далеко, дуже далеко. Так далеко, що й не зайдеш. Думаю, Олекса Липський не зайде. Чайже знаєте, які в нашій Польщі права. Маєток, покищо, в ваших руках. Олекса буде мусів насамперед пра-вуватися. Він, що найбільше виграє процес в суді. Дістане декрет на маєток, тай тільки всого. Але судовий декрет, то ще не сам маєток. Село вигране в суді, треба самому взяти в посіданє... Своїми власними гайдуками. Чи він має тілько гайдуків, щоби з під Пуцька аж сюди прийти і взяти двір приступом? Якби вдурів і наважився на таке,

то вам прийдуть на поміч мої гайдуки. Проженемо!

— Що зробите з завіщанем?

Завіщане гадаю спалити і попіл дати небіжчикови в домовину. Нехай понесе з собою на той світ і пожалує ся на мене Люциперови... Або зроблю ще ліпше. Сей пергамін дам йому в домовину. Нехай возьме з собою до пекла. Бо шизматик чей же до неба не піде. Там свою послідну волю впишє в книгах Люциперового гроду. Або чорти вишишуть горіючою смолою на його власнім хребті!...

Пріор затирає руки з утіхи. Коли мерця поклали в домовину, пріор всунув під його голову малу коробочку з завіщанем. Коло домовини поставив двох гайдуків. Вони пильнували щоби хто з під голови небіжчика не виймив коробки.

— Що в тій керобці може бути? — замітив один гайдук.

— Мабуть пару червінців на дорогу — відповів другий.

— Та мерцеви?!

— Бог знає, який там лад в небі! Може й там треба платити мито? Може й святий Петро без хабаря не впустить до неба?

— Та хиба справді червінці... А може кісточки з якого святого?

— Як би то були мощі святого, то той ксьондз, плаючи їх під голову мерця, був би поцілавав їх і перехрестився.

— Правду кажеш.. Ще ѿ небіжчик був православний, а ксендз католик. Не дававби православному свого святого... То безпечно не що інше як червінці... Не шкода?

— Та шкода...

Липського поховали в гробниці під церквою. Ховав його православний піп, але то була його послідна робота в селі. Коли по похороні хотів увійти до церкви, гайдуки пріора застутили йому дорогу і до церкви не впустили. Одночасно друга ватага гайдуків викидала з попівства його річи, його жінку й діти. До села прийшов ксендз, бо пані й панна вихрестилися на католички. Вигнали також старого слугу Татомира. Він пішов до Крипського і коли сей по році помер, лишився управителем його маєтку.

* * *

Минув рік, минув другий. Хоч пріор успокоював Липську, що нічого боятися, вона жила в постійній тривозі. Все потерпала, що братанич мужа, Олекса Липський, як верне з війни, прийде з війском, щоби звати маєток.

— Він мабуть вже погиб, — говорив пріор — коли так довго нема про него ніякої вісти. Ще ѿ його маєтку дістанете. Дістане ваша донька.

— Кобя, кобя! — зітхала вдова. — Як спровадить ся се, що ви кажете, то той його маєток дамо на Боже.. Дамо вашому орденови.

Нарешті, нарешті прийшла вість радісна, хоч затроєна країлиною гіркого полину. Прийшла вість, що Олекса живе, але.. що він баніт. Вийшло на верх, що він в козачім війську і бе Польщу. Огже його зараз засудили на баніпію і сконфіскували його маєток. Вдова Липська взяла доньку і поїхала на Волинь, щоби маєток саніта взяти в посідане. Але прогнав її якийсь польський ротмістр, що вже загорнув той опорожнений маєток, як тоді казали, правом кадука. Тут ні пощастило Липській, але вона бодай вже не потребувала боятися, що той Олекса від неї відімє відумерщину Дацьила Липського.

Перестала вдову турбувати справа маєтку, та тим ще не збулася другої турботи. Літа Марійки йшли.. Вже крайна була пора віddаватися, а вона завзялася дожидати Павла Крипського. Були женихи. І вродливі і багаті. А Марійка ні, тай ні. Кожного, що вернув з походу, Марійка питала, чи не бачив Павла Крипського, чи нечув що про него. Кождий лише здвигав раменами:

— Не бачив, нечув.

Найчастішіше Марійка чула таку відповідь:

— Мабуть згинув десь в перших днях, ще заки зайшов до війска, бо я й нечув, щоби такий був між нашими. Може в дорозі до війська попав на загони збунтованих хлопів і ті вбили його.

Очевидно що нечув, бо його між „нашими“, себто між Поляками цілком не було.

Марійка питала тільки таких, що були в польськім війску. Вона не знала, що Павло пішов не до її „наших“, а до своїх, до козаків. Але і звідтам не могла дійти до неї жадна чутка про него, бо між козаками Крипський здався інакше. Він не смів виявити того, що бореся за волю своєї землі, бо Польща сконфіскували його батьківщину. Як інші шляхтичі-повстанці, що мали маєтки в межах польської влади, так і він змінив своє прізвище.

— Не думай про него... — говорила мати. — Бог знає, чи він жив. Впрочім, він шизматик. За шизматика тебе не дам... І ти не схочеш такого. Кажу тобі. вибий собі його з голови.

— Моє серце каже мені, що він жив і що верне. За шизматика очевидно, не вийду. Але він мене так любить, що для мене вихреститься. Таки буду ждати і діждуся.

— То ще велике питане, чи вихреститься. У него батьківська влача. Твої очі не зломлять його завзяття. І хто знає, чи не вішов він до козаків та з ними бе нашу віру, костелі руйнує?! Для такого ти марніуєш своєї літа.

— Я, мамо, іншого не хочу. Як він для мене не навернєся, то взагалі не вийду замуж. Піду до кляштору.

— Дурна ти! Ще знайдеся для тебе гідний хлопець. І готовий католик... Не та-
кий, котрого треба що лиш перелицьовувати.

— Кажу тобі, мамо, що іншого не хочу. А якби й сподобався який готовий католик, то я, очевидно, як би не любила Павла, таки волілаби шизматика...

— Що ти плетеши?

— Щоби його навернути!.. Як не наверну до правдивої віри бодай одного, то мое житє буде змарноване. Пріор все каже мені, що головною задачею моого життя повинно бути спасти бодай одну душу. Без того не можу надіятися ласки божої на тім світі. Скорше наверну такого, що мене вже широ любить, ніж такого, котрому треба що лиш голову завертати. Отже сяк чи так, все виходить на таке, що мушу ждати на Павла.

Коли так балакали, відчинилися двері і до кімнати вбігла задихана покоївка.

— Паннунцю! Панич приїхав.. Вже в воротах...

У Марійки зашимило серце. Забило так, начеб хотіло розперти груди. Потому втихло, наче-би в груди цілком не було його. Вона поблідла.

— Який панич? — епітала пані.

— А той небіжчика сусіда... Панич Павло... Я була коло воріт, як він загукав. Я сразу пізнала його, бо з ним його чура. І парубки пізнали. Вони пішли відчиняти ворота, я скочила сюди.

Марійка скопилася.

— Сиди тут, я вийду до него! — промовила маті.

Але Марійка не слухала. Випередила маму і вибігла з кімнати. Заки надбігла мати, вона вже була в обіймах Павла.

Недобрий... Так довго не давав ніякого знаку житя!

— Війна не позволила. Але я мав вісти знати, що ти живеш, що здорована.

— І знати, що дожидаю тебе? — питала ведучи його до хати.

— Я вже був дома, — розпочав Павло, коли його ввели в кімнату — То лише так кажеся „дома“, бо самі знаєте, що мій двір спалений. Нема ні одного будинку. Що і мій батько помер, царство йому небесне, я вже давно знати. Але того, що приїду на загарища я ще не знати. Аж тепер сам побачив Заки відбудуюся, буду мешкати в курній хлопській хаті.

— Коли ти приїхав, — спитала Марійка — так що ми про се нічого не чули? Ми сумежники, отже люди були би вже переказали, хоч би се лише вчера сталося.

— Бо я нині приїхав — відповів Павло паленіючи.

І Марійка спаленіла. Але видно була з того вдоволена. Поспіш, з яким Павло наїдався до них свідчив, що йому було квално побачити її. Вона замовкла. Щаслива, що його вже має коло себе, лише вдумувалася в своє щастя, вдивлялася в його лицезре. Коли так ліпше приглянулася йому, затрівожив її його вигляд. Був дуже марний.

— Воєнний хліб, бачу не дуже ситить,
— замітила — Ти такий, начеб рік не їв, не
спав.

— Бо я каліка. Постріленій. Цілий рік
був одною ногою в могилі. Але тепер вже
мені добре. Лише десь-колись, як сфорсуюся,
коле мене. Дасть Бог, то на власнім смітю
скоро подужаю до решти.

— Коли так, то сидіти в курній хлопській
хаті не дуже здорово. Тобі потрібні вигоди,
потрібний воздух. В хлопських хатах таке
задушливе повітря...

— Годі! Якийсь час треба витерпіти.

— Не треба! Твое дворище від нас наче
тільки через перелаз. Работи при відбудові
твого двора можеш наглядати від нас. Друга
наша хата, отся, що видко крізь вікно, неза-
мешканна...

Мати з докором глянула на доньку
і попід стіл штовхнула її ногою в коліно
Гість не замітив сего.

— То занедбана хата, — замітила мати
— Там таке нехарство...

— Та де там нехарство! Ви мамо, хиба
там не були в послідних дніх, хата чисті-
сенька. Пан Павло може таки зараз спровад-
итися до неї.

— Хиба на сю ніч, — промовив Павло,
— як мама позволять... Бо я сю ніч сиравді
щє не маю де спати. Завтра вже злагоджу
собі хату у котрого хлопа. Бо й пепіветво
у мене спалене. Піс таож сидить в хлопсь-
кій хаті.

Павло лишився ночувати в дворі Липських, в тій другій хаті. Коли відійшов, мати сіла на канапі коло доньки, взяла її за руку і стала поучати.

— Як можна бути такою необережною! Твое поведене, як новонародженої дитини. Ще не знаєш, який він вернув. Не знаєш, чи ти йому взагалі ще в голові, і гониш до него. Щей кидаєшся йому на шию!

— Я, мамо, й не думала що роблю. Щось мене кинуло до нього. Я й сама після того засоромилася. Але нічо злого не сталося. Зараз показав, що він такий, який був. Який поїхав, такий вернув. Любить мене. Любить мене так, як я його люблю.

— В тім то й біда, що він може в нічім не змінився, що може у всім такий який був. Може вернув такий твердий шизматик, який був перед війною.

— Змякне! Як справді любить мене, то змякне і навернеся.

— Не знати, чи він з такої мягкої глини? Ось твій тато! Також любив мене і не змяк. Знаєш, яке лишив завіщане..

— Ео ти, мамо, тата й не пробувала навертати.

— Що ти знаєш! Ще нині жах бере мене, коли згадаю ту хвилю. Я боялася отверто сказати йому, що в мене на умі. Я лиш так, будьтоби жартуючи... До смерти не забуду того погляду, яким змірив мене. Я гадала, ще на місці вбє мене. Вдруге я вже не пробувала.

— Бо тато постарівся у своїй блудній вірі, Боже спаси душу його! Запізно було навертати. Треба було перед шлюбом, або зараз по шлюбі. Тепер мусимо лише молитися за його нещасну душу.

Павло молодий ще не закаменів у своїй вірі. І йому, міркую, віра взагалі байдужа. Не затверд у тій дідизні так, як нещасні тати... мій і його... Хоч я все таки не хочу вірити, щоби тато був у пеклі. Був такий добрий! І не знов, що його віра проклята.

— І я гадаю, що молодий скоріше дасть себе навернути. Щей коли буде знати, що тільки під тою умовою дістане тебе і твій маєток. Але все таки, „гоц!“ говори аж тоді, коли вже перескочиш. Будь обережнійша. Бодай перед людьми не показуй, що ти вже заручена з ним. А ну ж то впертий цап?! А ну ж таки не скоче вихреститися і будеш мусіла дати йому гарбуза? То не дуже мудро було, що ти запросила його мешкати у нас. Готов шіти поговір!

— Якоже можна було його, ще й недужого, лишити в хлопській хаті? Щоби його задушило повітре?! І чи не ліпше мати його під боком, що дня балакати з ним? Лекше буде навернути.

— Ся одна надія спонукала мене не перечити тобі, коли ти запоквало вихопилася зі своїми запросянами.

Павло мешкав в дворі Линських. Разом з Павлом мешкав також його слуга Панько, що перебув з ним цілу воєнну баталію, пле-кав його в недузі і взагалі був йому більше товариш, ніж слуга. Павло приходив сюди на ніч. Цілий день був в своїм селі, де будував новий двір. Марійка що вечера нетерпеливо дожидала його. Мати квапила її, щоби раз вже зачала говорити з ним про зміну віри. Вона не раз цілий день думала, як розпочати розмову про ту віру, але все, коли тільки побачила його, то цілий, до найменших подробиць обміркований план вилетів її з голови.

— Коби сам зачав про щось таке, — думала, — до чого можнаби навязати справу його віри!

Що Липська і її донька окатоличилися, що в їх руках лишився маєток покійного Липського проти його волі, бо інріор захопив завіщане розбоєм і десь спрятив, Павло вже зінав. Про все те розказав йому прогнаний Липською Татомир, котрого приняв старий Крипський, і перед смертю зробив управителем свого маєтку аж до повороту сина. Решту доповіли йому сусіди Гаварецький і Лущинський. Павло всю вину того, що сталося, приписував пріорові і старій Липській. Не сумнівався, що як ожениться з Марійкою і вирве її з опіки матери, то вона зміниться. Тому він тепер ніколи не розпочинав розмови про віру, ані про се, що не

смерти Липського сталося. Він здогадувався що як мати так і донька хотілиби його окатоличити. Чуючи, що висить у воздухі, він все дуже зручно зводив розмову на іншу справу, коли мати, донька, або хто інший, що случайно знайшовся в їх товаристві, розпочав про віру.

Раз було так, що тричі день по день вернуз домів дуже пізно в ночі. Ішов, очевидно, просто до позиченої хати в дворі Липських, і з Марійкою не бачився. Лише службою переказав, що задержували його так довго справи відбудови його двора. Четвертого дня прийшов скорше. Марійка приняла його докорами.

— За те — відповів Павло — скоршє прийде днина, коли іже цілком не буду потрібував приходити сюди, бо не буде до кого. Та сама сила, котра мене тепер тягне сюди, прикує мене до моєї власної хати.

Павло взяв дівчину за обі руки і зазираючи в очі, говорив даліше. — Правда Марійко, що зараз, як тільки буде готовий мій двір, ти підеш газдувати в нім?

Дівчина потупила очі в землю і відвернула на бік головку.

— Як що не стане між нами, — відповіла тихим голосом — яка пропасть.

— Хто ж би міг бути тою перешкодою? Хто отворить ту пропасть?

— Я не казала „хто“, лише „що“! — додала тихше.

— Не второпаю.

— Ти знаєш, що мама католичка і що я пішла за мамою. Не знаю, чи так сильно любиш мене, щоби аж...

Доси, говорячи дивилася йому в очі. При сих словах потутила очі в землю і замовкла.

— Докінчи! — сказав Павло збентежений.

Вона мовчала. Довго так стояли попри себе, обое німі. Він дивився їй просто в лиці, вона в землю.

— Отже я таки не довідаюся, чим маю дати доказ, що люблю тебе? — Павло перебив довгу мовчанку.

Вона розплакалася.

— Мама казала мені, — промовила хлипаючи — що той, що любить дівчину, сам вичитує з її очей. Вона не потребує говорити йому...

— Ти хочеш, щоби я здогадався, що ти хотіла сказати? щоби я закінчив твоє питання і дав на него відповідь?

Вона мовчала.

— Отже ти хотіла спитати мене, чи я тебе люблю так сильно, щоби аж... зрадив віру прадідів; щоби подонтав ногами ту віру, в котрій родився, в котрій виріс, для котрої боровся і готов був покласти свою голову? Чи таке питання застригло тобі в горлі? Чи на таке питання ти хотіла мати відповідь?

Вона підвела голову і глянула йому в очі, тривожно віждаючи відповіди на її питання висказане його устами.

— Марійко! Сю рану в моїй груди, під самим серцем... я дістав в обороні землі і віри моїх і твоїх батьків... І твоїх Марійко!.. В кровавій боротьбі з тими, що становили під пропором теперішньої твоєї віри. Та про те я так люблю тебе, що якої ти віри, не читаю. Будь тобі така, якою сама хочеш бути... Я гадав, що ти так само мене любиш. Тиж знала й знаєш, який я. Тепер бачу, твоя любов не така.

Павло випустив з своєї долоні її руки. Вона стояла хвилю неподвижна, бліда. Стала на силу ковтати слези. Нарешті захлипала і обняла його за шию.

— Я тебе так люблю, Павле, що як вийду замуж, то тілько за тебе. За нікого іншого. Як ти не будеш мій, то лишуся старою дівкою.

— Значить, тої пропасти між нами не буде? — спитав цілуочи її.

— Як її засиплеш, то не буде.

— На се кажу тобі твоїми власними словами: — Я тебе так люблю, що як оженися, то тілько з тобою. Як ти не будеш моя, то лишуся старим парубком.

— Але до сих слів додам, — говорив дальше рішучим голосом — що пропасти, про яку ти говориш, ані сам засипувати не

буду, ані жадаю, щоби ти засипувала... Чи се, що ти сказала, було твое послідне слово? Чи маю відійти і більше не приходити?

— Не відходи! Ще пора про се говорити. До послідного твого слова ще далеко. Сідай. Забудь за цілу ту розмову.

Павло лишився, але хоч вона знов повеселіла і щебетала по давному, розмова не клейлася.

— Твердий горіх — сказала! мати, коли Павло відішов і Марійка переповіла їй свою розмову з Павлом. — Але й наші зуби не мягкі, щоки не слабі. То добрий знак, що не робив тобі докорів ізза того, що ти вихрестилася; що, як шизматики декламують, зрадила віру батьків. Тим показав, що він не такий шизматицький запека, як був його батько. Як він на стілько змяк, що готов взяти католичку, то й до решти змякне і для католички сам стане католиком. Скатоличили жінки такий булат шизматицький, аким були князі Острожські, окатоличить також шлякотку Кринського!

— Давби бог! Але я боюся тої хвилі, коли його двір буде готовий. Йому буде раз потрібна пані дому, газдина. Схоче оженитися... Чи до тої пори вдужаємо зломити його упір?.. Боюся, що в осені, замість перенестися до його двора, я опинюся в монастирі... Але в якімсь дуже далекім на краю світа.

— За монастир і не думай. Як справді розійдеться, то скоро переболіеш ту втрату.

— Заки я віддалася за твого батька то переболіла таких двох... Але, чому кажеш, в дуже далекім? Чи то не все одно в близькім, чи в далекім? Кождий монастир, як монастир... Світ для себе.

— Бо на случай розлуки він переболіє мене. Мужчини беруть лекше таку розлуку. До монастиря він не вступить. Дома без газдині не обійдеся. З конечності, щоби маєток не марнувавсь оженитися з іншою, хоч би не любив її, хоч би в його серці й даліше я одна була. А вісти, що він оженився, я не пережилаби. Ось тому я мусілаби за пропастити себе десь дуже далеко, куди не могли би діходити до мене ніякі вісти з відсі... вісти про него.

— Як можна було так задуритися?!
Мене бере жах, бо для него ти готова назад вернути до віри Антихриста!

— Ні, мамо! Правда, я не можу подумати житя без него. Ще страшнійша була би для мене відомість, що він в обіймах другої. Але щось так страшне, як пекло, ѹявити собі не можу. Для дочасної роскоші не думаю лізти в пекло... Хоч, чи не менше пекло буде в моїй груди, як почую, що він оженився... ще й шизматичною; коли подумаю, яка вона щаслива в його обіймах, тішиться з того, що я не хотіла шизматика і він їй дістався..., тішиться і сміється з дурної католички!

— Я тобі кажу, що подужаєш чорта, котрий стоїть над тим і витягає по його душу свої кігті. Тепер, коли вже раз забала-кала до него про віру, то не пропускай ні одної днини без проби навернути його. Ка-пля води видовбас скалу... Впрочім, або він змякне і буде твій, або ти, бачучи безуспіш-ність твоїх заходів, станеш привикати до думки, що тобі треба буде забути про него.

*

*
Раз під сам вечір причвалав до двора Панько сам, без Павла. Марійка була на подвір'ю.

— Прикажіть панунцю, — промовив до неї Панько зіскакуючи з коня — двом парубкам щоби зараз бігли, туди дорогою вісьта, до панича. Я за той час винесу килим.

Панько скочив до мешкання Павла. Марійка, хоч не знала на що, приклала двох парубків і казала їм бігти дорогою в сторону Павлового двора. Зміркувала, що мусіло статися щось лихе, бо з лиця Панька била трівога.

— Що таке сталося? — спитала, коли з хати вийшов Панько, несучи під пахою килим.

— Нема часу розказувати, бо панич лежить на дорозі безпомічний — відповів, вискакуючи на коня.

— Матінко Божа! — скрикнула і пус-тила ся бігцем за Паньком, котрий пігнав чва-лом.

Коли Марійка прибігла на місце, якої чверть милі за двором, парубки вже клали Павла на килим розпростертій між обома кіньми. Лежав неподвижно, блідий, з заплющеними очима. Тепер Панько розказував.

— Ми вертали від нас, тай балакали. На конях сиділи ми недбало. Ані поводів у руках не мали, ані ніг в стременах. Нараз перед нами поперек дороги майнула серна. Десь та бестія так близько двора!.. Кінь панича скочив в бік і скинув його. Я також зарив носом у порох, але впрочім нічо мені не сталося. Панича... хто знає, чи не завинила зле загоєна пострілова рана... заморочило. Може й головою вдарив... Требаби зараз до міста по лікаря.

— Може справді впав па голову! — за мітила Марійка, ковтаючи слізози.

— Може... Хоч мені бачиться, що впав на плечі. Може відбив собі легки, печінки? Може зломив хребет?

Павла привезли до двора. Поклали в ліжко і роздягли. На сорочці і на груди була кроуз. То справді, як Панько здогадувався, отворила ся зле загоєна пострілова рана.

Приїхав лікар, оглядув недужого і похитав головою.

— Рана буда зле вичищена --- сказав — Лишилися кусники одягу, які разом з кулею залізли в тіло. Рана загоїла ся лише з верха, при шкірі. В середині вона далі гнила. Колись

булаби сама відчинила ся. Упадок з коня прискорив... Мабуть він з сего сну більше не пробудить ся. А очуяє, то на те, щоби заснути ще раз, але на віки.

Марійка стояла біля ліжка бліда і, про око, спокійно вслухувалася в слова лікаря. Гадала, що дочує ся бодай одного слівця надії. Аж лікар відіхав, вибухла голосним плачем. Хоч мати відтягала її, вона від ліжка недужого не відступала. Лишилася біля него цілу ніч цілу ніч навколошках молилася. Просила Бога, щоби її милому лишив жите, вернув здоровле.

Бог, начеб вислухав її молитву, бо в ранці недужий очуявся. Лежаз неподвижно, німий. Лише величезними очима дивився, начеб питав.

—Що зімною сталося?... Що ти тут робиш? Тут в моїй спальні!

Марійка розказала йому, що з ним сталося. Сказала також, що Божа ласка поборе недугу, бо вона цілу ніч благала Бога, щоби йому вернув здоровле.

— Правда, любий мій — закінчила — що як ласка Бога поборе твою недугу, то ти невідплатишся йому невдачністю, але... Лиши се, простогнав Павло — З Богом поєднає мене ціп і безконечна доброта самого Бога. Топер мушу полагодити, ще деякі людські справи. Як хочеш зробити мені прислугу, то пішли по сусідів Лущинського і Гаварецького. Нехай зараз приїдуть. Пере-

кажел їм, щоби квапилися, бо мій кінець вже недалекий.

Марійка, ще більше мати, не дуже були вдоволені з сего, що він в такій хвили кличе до себе свою віру. Але, що се було мабуть в якихсь маєткових справах, вволили його волю. Дві повозки поїхали, і за які три години оба шляхтичі вже були коло него. На його просьбу лише вони оба лишилися коло него, всі інші вийшли з комнати.

— Ви оба, — Павло промовив до сусідів — жили в тісній дружбі з моїм батьком. Коли я вибрався в похід він вже лежав на смертній постели. Не позволив, щоби я через його недугу загаяв похід. Пращаючи мене, сказав мені, що коли би я помоїм повороті вже не застав його в живих то його завіщане буде в ваших руках. Щей те сказав мені що ви його випробовані приятелі, випробовані сини нашої землі і нашої грецької церкви. Приказав мені в кождій скруті просити вас помочи, взагалі віддавати себе під вашу опіку, начеб ви буди мої рідні батьки. Отже тепер прийшла така хвиля. Я попав у велику скруту. Таку з якої вже не вийду. Утім ви мені вже не поможете. Але по мені лишиться сиротою моя дідизна. На жаль, війна і моя рана зробили, що я загаявся і невстиг подбати за те, щоби маストок лашився в моїм роді. З моого роду я позлідний. Мій обовязок подбати бодай про се, щоби моя дідизна не-

попала в руки ворогів нашої землі, нашого народу, нашої віри...

— У ваші руки мій батько зложив своє завіщане, — Павло тягнув дальше. — Тесаме зробить його син. Воно готове. Воно захована ось у сім евангелію, що на полици. В завіщаню даю мому слузі і товаришеви. Панькови п'ятьдесят моргів і свободу. Дальше кажу коротко, що моїм маєтком орудувати ви оба до вподоби, начебто був ваш маєток. Можете самі на нім газдувати, можете виарендувати його, а то й спродати. Ніхто не має права вторкатися до того, що ви з усім тим робите. Ніхто не має права жадати від вас рахунків, ані позивати вас до суду... Таке мое завіщане на письмі. У нім лише те, що вам дає змогу виграти в суді проти кожного, хто скотів би обмежити ваше право орудувати маєтком як самі скочете. Решту доповім вам устно. Отже уважайте. Доходи з маєтку держіть у себе в депозиті, аж до часу, коли віддастесь Марійка Лиська. Як віддастесь за православного Українця і сама верне до батьківської віри, то маєток передасте їй, для досмертного ужитковання. На власність її дітий перейде тоді, коли вони виховаються у вірі нашого народу. Як Марійка до пяти років по моїй смерті не відастесь, або вийде за Ляка, і як вийде за Українця, але сама лишиться при своїй новій вірі, тоді маєток і призбираний з доходів гріш віддастє Ставропігійському

Брацтву у Львові Нехай воно за се бере до школи кількох хлопців з мого села, котрим ви дасте волю. Коли би хто з вас працював з сим світом, нехай сам визначить свого наслідника і перенесе на него всі ті права до мого маєтку, які я вам даю... Ось таку просьбу маю до вас. Чи возьмете сей клошіт на ваші голови?

— Хто не взяв би! — відповів Лущинський.

— Хоч на мою думку се не буде потрібне. Ти ще не виглядаєш як такий, що вже попалив за собою всі мости на сім світі.

— Ще одно прошу вас. Мое устне доповнене писаного завіщання нехай лишиться вашою тайною. Марійка про се не сміє знати.

Сусіди здоймили з поліції евангеліє, виймили з него грамоту з послідною волею вмираючого, обіцяли завтра позавтра відвідати недужого, на случай його смерті вписати завіщане в гроді, робити всео так, як він їм се устно сказав і відіхали.

По відізді сусідів приїхав лікар. Оглянув Павла і скинув очима на жінки. Вони арозуміли, що лікар хоче сказати їм щось таке, чого недужий не повинен чути. Коли всі троє вийшли до другої кімнати, лікар справився коротко. Знав, що Павло не своїк Липських, отже не крутив, але говорив отверто, що думав.

— Більше мене не кличте — сказав. Моя поміч йому вже не потрібна. Не спасу

його. Як я вчера предвидів, пішло в кров. Тепер лікар потрібний його душі. Пішліть по попа. Сумніваюся, чи переживе завтрашній день.

— Ви все ж таки приїдьте завтра, — благала Марійка. — Хто знає, що може зробити Божа ласка!

Лікар обіцяв приїхати, але ще раз повторив, що недужому вже ніяка лікарська штука не поможе.

Лікар ще не покінчив, а мати вже вібігла з хати і приказала запрягти коні.

— Поїдеш до міста, — сказала візничкови — до пріора. Проси, щоби приїхав. Але зараз, бо панич вмирає.

Марійка на силу здіржувала вибух болю, але чула, що не здергить. Щоби не трівожити недужого, вийшла з хати в сад. Там захлипала. Мати бачила се, але не пішла потішити, бо знала, що тим ще більше розжалобить дівчину. По добрій хвилі Марійка вернула до Павла. Саме тоді від него відходив Панько, Павло вислав його по попа. Вислав аж до свого села, бо тут від смерти Липського православного попа не було.

— Щож вам сказав лікар?.. — спитав Павло Марійку — Мабуть те саме, що я й без него знаю. Що мої години почислені?.. Покидаю тебе, Марійко! Побачимо ся аж на тім світі.

— Нс побачимося, Павле! — зіткнула, закриваючи лице долонями. — Не забувай, що ми не одної віри. Як одна віра добра, то друга блудна. Як одна веде до неба, то друга...

— Павле, не покидай мене! — скривнула, хапаючи Його руку, що безсильно лежала на постели.

— Покидаю тебе лише тут, на сім світі, бо така воля божа. Там на тім світі тебе дожидатиму.

— Ні, ні! Не дури себе. Як ти тут покидаєш мене такий, то покидаєш і на тім світі... Павле, не зробиш того, що конечно, щоби ми могли зійтися бодай на тім світі?!

— Зійдемося, Марійко. Ти неспособна до таких діл, щоби за них Бог присудив тебе на вічний огонь. А я?... Я грішив, та все таки жив по правді. Не скривдив нікого...

Заплющив очі, неначе заснув. Марійка сиділа біля ліжка і думала, яким би способом ще в послідній хвили сокрушити твердого духа і спасті від пекольних мук, та щоби з ним таки зійтися на тім світі.

— Недужий здрігнувся і розкрив очі. На порозі станули одночасно Панько і Пріор.

— Шіп занедужав. Лежить в ліжку і не може прийти, — сказав Панько — Хиба поїду до якого сусіда?

— Буде запізно. — шепнув недужий — Мій кінець вже приходить.

— Случай надніс мене, сину, — промовив пріор — в саму пору, Чи я нє можу бу-

ти посередником між тобою і Всевишнім? Лише відречися твоєї блудної віри. Сам Бог хоче спасти твою душу, бо зарядив, що саме в такій хвилі слуга сатани занедужав і я, цілком случайно знайшовся у тебе. Чи не добачуєш в тих, про око людське, случаюх Божої руки? Безконечної доброти Всевишнього? Не відліхай тої руки, котру до тебе сам простягає!

— Любий! — просила Марійка — Використай случайну присутність пріора, та облекши свою душу. І він слуга божий.

— Про мене! — недужий шепотів — Щоби зробити рахунок совісти, визнати свої гріхи і покаятися, гадаю, взагалі недоконче потрібний висвячений слуга божий. На случай наглої потреби кождий смертельник може охрестити дитину і тим здоймити з неї найтажший, бо первородний гріх. Отже гадаю, що й тих гріхів, які чоловік пристарав за свого життя, можна таксамо спекатися, визнавши їх будькому і каючися. Але, вибачте, моєї віри не відречуся.

Пріор гадав, що ослабленого таки загулює. Приступив до него, надувся і зачав громовим голосом:

— Закаменілий грішнику! Ще мала хвилинка і станеш перед найвисшим справедливим, але страшно строгим судією. Станеш придавлений до землі тягарем гріхів твоїх. Не забувай, що ти окрім гріхів придбаніх за життя, ще двигаєш первородний

гріх, бେ тебе хрестив піп православний, який немав права ні сили касувати людські гріхи, ще й такі, з якими чоловік приходить на світ. Чи не страшно подумати тобі, що саме в сій хвилі чорти аж тропака трацюють з утіхи, роздуваючи огонь під кіллом смердячої смоли, яку люципер приладив для тебе?!

— Огче духовний! — Павло промовив — Я в моїм житю чув уже не одну таку проповідь. Чув від католицьких ксендзів, чув від наших попів. Але і божий слуга... чоловік. І він може помилатися. І в нас і у вас один Бог. Він Бог любові, не Бог люти і мести. Він судія і батько, не кат. Я твоїми устами хочу моого і твого Бога просити о прощення гріхів. Хочеш, то вислухай мене. Не хочеш, то лиши мене, нехай я сам розмовлюся з ним. Дай мені в спокою розпрацратися з моїми любими. Моеї віри, яку я виніс з під рідної стріхи; тої віри, за яку катували моїх прадідів і батьків; тої віри, за яку клали і кладуть свої голови мої товариші; тої віри, за котру й я проляв мою власну кров і тепер вмираю, я не покину. Не покину, хоч би ти й як гrimав на мене та пуджав пекольними муками. Не покину, бо хоч би вона й хибна була, то Бог судія і батько, не кат!

— Висповідайте його так, — Марійка шепнула до пріора — Може сповідаючися прозрить і навернєся. Впрочім сам заявив охоту визнати вам свої гріхи. Чи для без-

коненчої доброти божої не досить сего? Він правду каже, що Бог судія і батько, не кат.

— Мулієр тацетат ін еклезія! — крикнув пріор. — Се значить, коли говорять про віру, то баба нехай держить язик за зубами. Не тобі розбирати, який Бог... щей повторяти єресі шизматика! Що в справі віри скаже висвячена особа, то баба має вірити, неміркуючи, так воно, чи ні... Поки голосно і ясно та недвозначно не заявить, що покидає єресь і пристає до нашої церкви; поки не зажадає, щоби я вихрестив його, не зроблю йому тої послідної прислуги... Але й того ще замало. Він неабиякий грішник. З його кількох слів виходить, що він не лише закаменілий шизматик, але й бив нашу віру! Се він мусить направити якимсь важним ділом в користь нашої церкви. І не сміє позволити, щоби його маєток був розсадником шизми й нових гріхів, як лишиться в шизматицьких руках. Не вихрещу і не висповідаю його, поки не побачу його завіщання. Воно мусить бути таке, щоби з його маєтку не могли користати сини гріха, такі шизматики, як він. Аж тоді приступлю до діла, буду спасати його душу.

Недужий склав руки, впялив очі в стелю і став пошепки відмовляти „Вірую“.

— На милість Бога, висповідайте його! — крикнула Марійка. — Такого, як є. Він показав добру волю. Нехай не вмирає без ніякої потіхи.

Благаючи пріора Марійка обняла його коліна.

— Чи вже ѿ тебе чорт приступив? — пріор спітав грізно. — Поки не скаже вихрестити себе, не дастъ маєтку на Боже, не вільно мезі потішити його. Се мое посліднє слово!

— Марійко! — шепнув недужий — Коли той піп не хоче висповідати мене, то нехай вступиться! Ти нажилися до мене...

Мати хотіла відтягнути Марійку від недужого і вхопила її за руку. Але дівчина вхопила руку і нажилилася, майже приклада ухо до його уст.

— Марійко! Побачимося. Я тебе тут на сім світі лишаю вільну. — Пропу тебе не лишайся сама. Найбільше рік, як звичай каже Але ѿ се забогато. Потому віддайся. Зробиш обовязок, який сам Бог вклав на жінку. Се, що любиш мене, несміє станути поперек дороги до того, що твій обовязок... Вибери такого, що лишився вірний вірі твого батька... Яж був також такий і ти не погордила мною. Все іди за голосом твого власного серця, то ѿ сама будеш знати, в якій вірі маєш колись попрацьти сей світ...

Замовк і заплющив очі, але її руку все ще держав у своїй долоні.

— Любий! — скрикнула. — Тепер сама бачу, що не твоя вина. Не твоя вина, що розлучаємося не лиш на сім світі... Але

я тебе, любий, таки нє покину. Нє розлучать нас! На тім світі знов зійдемося, бо я вертаю до віри твоїх і моїх батьків! І я вмру в тій вірі, що ти!

— Ошаліла! — крикнула мати, заломивши руки.

— Дитино, що ти верзаеш?! — додав пріор. — Нє боїш кари божої? Нє боїшся, що грім божого гніву вдарить в твою божевільну голову за таке богохульство?

Марійка підвелася, гланула пріорови просто в очі і промовила:

— Богохульник той, хто зве себе заступником Бога милосерного, а нє хоче амилосердитися над грішною душою, котра поклялася; шкодує пару слів потіхи для такого, що має станути перед найвисшим судією; шкодує пару слів молитви, пару слів проосьби, щоби той предобрій судія грішника помилував. Ти уявляєш собі Бога як гайдука з червоними від скаженої люти очима, з канчуком в руках, як істоту, що лиш карає лютими карами. Не промовить до моого серця наука голошена устами серда закаменілого і мстивого. Не тобі метати божі громи на мою голову, хоч і вона гріщна. Піп моїх батьків бувби вволив волю католикови, не проспітгаючи кігтів по його душу Нє лишавби його без потіхи. Не відказавби проосьби до Всешибицього, щоби милостив був грішникови...

Чула, що вмираючий стис, хоч дуже легко, її руку і пустив.

— Любий! Кудиб ти не пішов, покинувши сей світ, піду за тобою. Будемо назад в купі, бо і я вмру в твоїй вірі!

Павло мабуть чув се, бо його лице прояснилося.

— З того сну він вже не пробудиться, сказав пріор. — То агонія. Саме тепер черти розпаленими кліщами тягауть з него його душу...

— Як би черти тягли, — відрізала Марійка — то бувби біль на його лиці.. воно бодай замрачилосьби. А воно.. дивіть, як прояснилося... Неначе дитина снить любі сни... Міркую, що ви вже тут непотрібні... Мабуть його душа сама знайшла ту дорогу, на которую я вас просила справити його.

— Ходім! — сказав пріор до старої Ліпської — Тепер тут вже повна хата чертів,

Пішли обое до головного будинку двора, до мешкання Ліпських. Пріор заперся з Ліпською в послідній кімнаті. Довго вони там балакали. По розмові пані принесла пір і чорнило. Пріор написав якусь грамоту, пані підписала її. Підписав також пріор, як свідок. Сховав грамоту за пазуху і відіхав.

Марійка сиділа коло недужого і наслухувала. Його віддих ставав щораз слабший. Няраз здрігнулася, бо покоївка, котра неомітно увійшла в комнату, станула за нею і шепнула їй до уха:

— Паннунцю...

- Що хочеш від мене? Іди геть!
- Паннунцю!.. Я мушу вам щось сказати, але дуже боюся...
- Лиши свої відомості для себе...
І тепер..
- Вам треба се знати, саме тепер...
Вам і паничеви грозить велика біда...
- А ж тепер Марійка глянула на покоївку допитливо.
- Я підслухала, що пані говорила з тим черевайком.
- З яким черевайком?
- А з тим францішканцем.
- Знаю, що говорили, Про чортів тай про пекло.
- Ні, паннунцю. Вони балакали про панича. Що його позавтра викинуть з відсі... живого чи вмерлого...
- Хто викине? — скривнула Марійка.
- Цільте, паннунцю, щоби панич не пробудився.
- Кажи, хто викине.
- Прийдуть гайдуки пріора і викинуть... Пані підписала якусь грамоту на ваш маєток. Завтра пріор виніше грамоту в ґроді... Лиш ні кому не виявіть, що то я вам сказала...
Марійка склонилася, тай до матери.
- Чи то правда, мамо, що гайдуки пріора прийдуть викидати Павла з нашої хати?.. Мого судженого з моєї хати?..

— Вже знаєш?.. Коли вже се знаєш, то тріба тобі знати й те, що сей двір з цілим сим маєтком вже не твій і не мій. Від позавтра ся хата вже буде жіночим монастирем. В жіночім кляшторі мужчини не можуть бути. Отже й Павло Крипський мусить винестися відсі. Як не скоче, або не буде міг, то його винесуть.

— Який монастир?

— Я нині записала...

— Ва мамо, ви записали на монастир мій маєток?.. Мій?!

— Твій, чи не твій, але записала. Чейже до суду не завдаш рідну маму! А хоч і завдаш, то суд маєтку тобі не віддасть. Окрім приду в твою користь, ти мусілаби мати ще гайдуків, щоби двір відобрали силою від монахинь... Отже позавтра тут вже буде монастир. Я сама вступаю до того монастиря і ти посвятиш своє жите хвалі божій. Така була й твоя воля. Ти сама казала, що як не вийдеш за Павла, то вступиш до кляштору. Завтра грамота буде вписана в ґроді, позавтра пріор привезе монахині, котрі обіймуть двір в посіданнے

Марійка стояла наче поражена громом. Хвилю думала... Випрямилася і сказала тихо, але рішучою.

— Як Павло вмре, то буде лежати там, де лежить, аж до похорону. Як не вмре, то

не дам викинути аж до хвилі, коли мож буде без шкоди для здоровля перенести його до його села. Але... тоді й я піду за ним. В кляшторі не лишуся.. Вилетів мені з голови.

Відвернулася і вийшла. Коло недужого сидів Панько.

— Хлопче! — промовила до него. — Не боїшся за свою віру і за свого панича, що тобі був за товариша і за брата, важити житєм?

— Як би боявся, був би з паничем не ходив до батька Хмеля.

— Ось тут зброя твого пана, Даю тобі її на час. Твою збрую позич кому іншому. Іди до вашого села, та принеси сюди Татомира. Всім хлопам скажи, щоби взяли збрую, яку хто має. Хоч би лише сокиру або ціп. Позавтра рано приведеш їх сюди на майдан коло корчми. Тепер кажи трем парубкам, щоби осідлали найліпші коні і зараз прийшли сюди!

Панько вийшов, Марійка сіла писати короткі листи. Перед хатою затупотіли коні. То парубки вже дожидали приказів Марійки. Коли письма вже були готові, вийшла до парубків.

— Ти, — сказала до першого, подаючи йому лист, — поїдеш до давного нашого

панотця і даш йому отсе письмо. Позавтра рано спровадиш його сюди. Щоби хто не загородив йому дороги до села, привидеш його навправці лісом. Під лісом будуть дожидати його люди, що не дадуть зробити йому кривди. Рушай!

Другому парубкови дала писульку до Гаварецького, третому до Лущинського. За малу хвилю приїхав Татомир. Серед упівночі причвалиали Гаварецький і Лущинський. Зайшли до хати, в котрій лежав умираючий, все в замороці. Марійка дожидала їх. На столі поставила каламар, поклала папір і перо.

— Один з вас, — привітала гостій, цікавих, чого їх призвала — писав завіщане мого батька. Другий був при тім. Чому ви, коли пріор відоймив від вас завіщане, не внесли проти него жалоби і не вписали в ґроді завіщаня, яке мабуть лишилося в вашій памяті?

— Бо правувати ся в сій справі може тілько той, хто мігби мати якесь право до відумерщини, Лише ви, або покійний Олекса Липський. Ми моглиби бути, хиба лише свідками — відповів Гаварецький.

— Отже спишіть зараз се завіщане.

Я внесу його до ґроду. Ви будете свідками, що справді була така воля мого покійного батька.

Поїдемо зараз, щоби наш документ був у книзах ще заки пріор надіде до ґроду з записию моєї мами... Чи тоді, як ваша грамота вже буде в ґроді, дасте мені поміч, щоби пріор не міг силою взяти двір в посіданє перед порішенем справи в суді? Бо пріор безпечно підмовить маму і той орден, котрому мама записала мій маєток, правуватися.

— Дамо дуже радо — відповів Гаварецький. — Ви примінілися до постанов завіщаня небіжчика батька, отже ми обовязані дати вам всяку поміч.

— Я прийду з моїми гарматами! — додав Луцінський.

— Я виведу всіх хлопів з моого села і з села Крипського, — закінчила Марійка.

Гаварецький став писати завіщанє Липського. Скінчив скоро, бо було коротке і він тямив кожде його слово. Окрім того зладив письмо від Марійки до ґроду з поясненем, чому вона вписує завіщанє аж тепер і то без підпису батька.

— З усім тим ще буде велика морока, — обізвався Татомир котрий також був тут з ними, але доси не обзвавався. — Поки що, найважнійше, щоби недати пріорови і монахиням заволодіти двором силою; щоби має-

ток аж до порішения справи в суді, лішився в посіданку панни Марійки.

— Се вже ми беремо на себе, — відповів Лущинський. — Я і мій сусід. Пріор зуби поломить, а двора недістане.

— Знаю. Як ви оба раз сказали, то я ні на хвилю не сумніваєся, що так буде. Я про се згадав лише тому, щоби діло мати перед очима ціле, від першого пункту до послідного. Тепер, що буде даліше?.. Як проженете пріора з його гайдуками, то пріор, орден і пані Липська підуть до суду. І там вони мусять програти, бодай більшу половину. Хочби суд не призначав завіщання важним, бо нема підпису небіжчика Липського, то пані Липська таки не мала права розпоряджувати цілим маєтком. І без завіщання маєток перейшов на панну Марійку, бо вона донька Липського, а маєток був його, не пані Липської... Але суд може пані Липській присудити частину. Сю частину вона буде мати право дарувати орденові. Добре булоби, не відбираючи пані Липській сего, що і донька повинна дати мамі, не доспустити до того, щоби паші вороги дістали хочби клаптичок української землі.

— На се нема ради! — замітив Гаварецький.

— Як би не було, як би цілком не було ради, то я не зачинавби. Не гаявби вас, бо час дорогий. Ви мусите зараз в дорогу, щоби

до ґроду віхати в хвили, коли відчинять ворота. Але діло не цілком безнадійне.

— Безнадійне, бо німа оригіналу завіщання.

— Отже він є, тілько треба би його знайти і дістати в наші руки.

— Є? Не знищено? — крикнули оба шляхтичі.

— Зараз на другий день по смерті Липського, коли пріор відомив від вас завіщане і приїхав сюди, я підслухував його розмову з панію Липською. Всого я не чув. Але чув такі його слова:

— „А як шизматики здогадають ся де завіщане? Весь мій труд буде даремний... І страх. Бо як би не те, що я приятелів небіжчика підійшов підступом і напав на них так неожидано, що їх не мали часу шабель вихопити з піхов, вони були би мене зарубали“.

— Вдова заспокоювала пріора, кажучи, що ніхто не здогадається. Отже завіщане є. І в такім місці, що ми годні дібратися до него. Але насамперед треба відгадати, де воно.

— Ось тобі на... Відгадуй! — сказав Гаварецький.

— Не треба відгадувати, — обізвалася Марійка — Я знаю. Але з того нічо не буде. Я сама думала, що найліпше булоби внести до ґроду оригінал завіщання Та воно в такім місці, що ніхто не важить ся виймити його.

— Де, в якім? — скрикнули всі три шляхтичі, обступивши Марійку.

— В малій дубовій коробці, під головою батька.

— В домовині? — спитали всі три.

— В домовині.

— Зараз будемо його мати! — крикнув Гаварецький.

— Програв пріор! — додав Лущинський.

— Будете мати? — спитала Марійка. — Хтож важиться зазирати в домовину, в котрій лежить небіжчик?

— Марійко! — поясняв Гаварецький. — Могли люди, без зневаження небіжчика класти його в домовину, можуть і виймити його. Також ніхто небуде боятися заглянути в домовину. Покійник був праведна душа, не опир, ані відъмак. Не зробить нікому нічого лихого. Впрочім його не рушиться. Отворимо домовину і з під голови... Не з під голови а з нід подушини, що під голововою, виймемо коробку... Небіжчика ніхто й не доторкнєся.

— Робіть, як знасте. Я не важиласьби на таке.

— Попросимо попа, — замітив Татомир. — Ще й наново покропить небіжчика святою водою, помолиться над ним за його душу.

— Се добра гадка, — закінчив Гаварецький. — Пішли по попа і зараз за діло.

— Піп Кріпського тут, прийшої зімною — сказав Таромир. — Ходім! У кого ключі від гробниці?

— У паламаря. — сказала Марійка. — Його хата за церквою, при самім кладовищі.

Взяли кліщі і долото, та пішли до паламаря. Казали йому відчинити гробницю. Коли почув, що будуть відчиняти домовину послідного пана, щоби видобути коробку, паламар почіався в потиличю і каже:

— Даремний ваш труд. Там грошей вже нема. Взяли злодії.

— Про які гроши говориш? — спитав Татомир.

— А ті, що були в коробці під головою.

— То не гроши були там.

— Та я їх не бачив. Але якби то не гроши були або не золото, то злодії булиби не трудилися. Не розбивали бы домовини, не витягалиби коробки.

— Взяли коробку?! — крикнув Гаварецький — Коли? Які злодії?

— Погодіть. Щоби було до ладу, мушу розказати з кінця... Зараз тої самої ночі по похороні, я з моєї хати побачив крізь вікно світло біля церкви. Я взяв сокиру, тай попід кущі на могилах підкрадався. Дивлюся а то в гробниці злодії. Два гайдуки пріора. Ті, що вартували коло небіжчика, коли лежав ще в хаті. Відчинили домовину. Щось пошепки

говорили, матіркували, але я не дочув, про що говорять, чого матіркують. Мабуть знайшли гроший менше, ніж надіяли ся. Хоч я мав сокиру, то все таки боявся приступити до них, бо були два, я один. Нарешті вони вийшли, не зачинивши ні домовини, ні гробниці. Я нахился за ними. Один почув, що хтось заними скрадається. Дали ногам знати. Один вісъта, другий гайта. Я за тим гайта, бо знов, що йому загородить дорогу ріка, та що я спіймаю його. Але він бебех у воду. Сарака не знов, що саме в тім місці велика глубінь і крутіж. Втопився.

— Пригадую собі, що пару днів по смерті Липського, яку милю відси вода викинула на поле гайдука, — сказав Татомир.

— Так. Гроший при нім не знайшли. Мабуть взяв той другий, що чкурнув вісъта і втік. Коли гайдук пропав у воді, я вернув, накрив і назад зашрубував домовину, тай гробницю зачинив на другу колодку, бо перша була розбита. Я нікому не говорив про все те, бо в дворі настала інша віра, прийшов інший лад. Небіжчиком, котрий був старої, людської віри, вже ніхто не журився, а з гайдуком пріора небезпечно було задиратися... „Нехай вдавиться тими червінцями, що вкрав небіжчикови!”, подумав я, тай мовчав. Розказую аж тепер, коли ви прийшли по сі червінці, котрих вже нема.

Шлахтичі вже й не слухали того, що паламар дальше розказував. Стояли розчаровані.

— Злодії нічо не скористали, бо там грошей не було, — промовив Гаварецький — і нам зробили таку шкоду. Пропала коробка з грамотою. Тепер...

— Пропала коробка? — перебив паламар — Чого мала пропасти? Злодії прийшли по золоті червінці, не по деревлину коробку.

— То ти її всунув назад небіжчикови під голову?

— Та порожну коробку? Порожну?!

— Вона була порожна? Грамоти не було в ній віякої?

— Мабуть була, але злодії витрусили її. Як я вернув до гробниці, то на землі в куті лежала порожна коробка і якийсь суверток. Мабуть грамота до святого Петра, щоби скоро впустив небіжчика до неба. Злодіям се було непотрібне, отже взяли тільки гроші, а коробку і грамоту вергли в кут.

— Що ж ти зробив з тою коробкою і з грамотою? — спитав Гаварецький, дріжачи цілим тілом, неначе в пропасниці. — Викинув?

— Нічо не зробив. Я й не доторкнувся того. Ні коробки, ні грамоти. Як злодії кинули в кут, так вони лежать до нині. Безпечно лежать, бо від тої пори в гробниці небула жива душа.

— То було доразу так говорити! —
Гаварецький аж заревів з досади і втіхи. —
Ми прийшли по грамоту, а він цілу годину
торочить нам про се й те... про червінці!

— То було доразу так говорити!
звинився паламар — Шо не почервінці а по
грамоту.

— Я бувби зараз сказав, що грамота в гро-
бниці в куті.

Всі пустилися бігцем до гробниці.

— Е! — крикнув Гаварецький, роз-
вертаючи грамоту. — Е! Тепер на коні і до
гроду!

— Але возьмім пару гайдуків і пістолі,
сказав Лущинський, — бо ануж пріор яким
способом пронюхав, що ми знов до гроду і
він ще раз зробить на нас засідку!

— Гайдуків не треба, — відповів Гава-
рецький. — Як знаємо, що може при-
ключитися, то вистануть наші шаблі і пі-
столі.

Пігнали чвалом. Чвалили чверть годи-
ни, коли Лущинський звільнив.

— Бачиш тāм перед нами якийсь ві-
зок? — спітив. — Також до міста.

— Ти гадаєш, що то може пріор, та-
кож до гроду, але з грамотою Липської?

— Дуже можливе.

— Зараз побачимо. Візок котиться по-
волійше. Переймемо.

По хвили показалося, що то справді
пріор.

— Ми нашими кіньми раньше будемо в ґроді, ніж він візком, — промовив Лущинський. — Всеж таки він приде ще завериша грамота буде вписана. Готово прийти до бучі. Як там є його приятелі, будуть шаблі в роботі.

— Требаби його якимсь способом задержати. Хочби силою. Таки шкода, що ми не взяли пару гайдуків. Терер він лише з одним візником.

— Я маю гадку. Я міг би купити його припізнене до ґроду. Заплачу парою коний.

— Він за пару коний заверне? За піякі гроші в світі!

— Я його заверну, зглядно придержу на тім місци, де його здоженемо. Але за те буду мусів дати йому пару коний... Ти гадаєш, що він пішки зайшов би з відси аж до ґроду?

— Він? Так далеко двигав би свое чрево?

— Отже до діла! Як я вийму пістолю, ти зроби те саме.

Я одного коня, ти другого.

— Не второпаю!

Відповіди недістав. Лущинський пустився чвалом вперед. Коли випереджував пріора, зупинив коня і чесно поклонився.

— Ви до ґроду, отче пріор? Ми також, Пріор відповів ні се, ніте. Він не мало здивувався, що що Лущинський взагалі заговорив до него. Ще й так чесно.

— Чи не підступ се? — думав. —
Може вони провідали, що я везу до ґроду
грамоту Липської і тепер загадали відоймити
її від мене, так як я відоймив від них заві-
щене Липського?

Іому стало горячо і зараз по тім на
цілім тілі виступив зимний піт.

— Добре, що ми зіхалися, — говорив
Луцький таксамо чемно. — Я чув, що
вам дуже сподобалася пара моїх коній. Та,
котрою моя жінка все їздить до міста. Мені
казали, що ви дуже радо заміняли бы отсі
ваші коні за ту мою пару. Я чув, що ви
лише тому ще не зайдли до мене, бо між
нами гнів через дурну бійку на дорозі. Але
я міркую, що бійка бійкою і гнів гнівом,
а коні кіньми. Се один рахунок а те другий.
Ми гніваємося, але з того ще не виходить,
щоби ви зітхали безуспішно до моїх коній,
я таксамо до ваших. Ми гніваємося і не го-
воримо з собою, то нравда. Але коні помі-
ннати можемо і далі гніватися, не знати один
одного... Хоч ваші коні здохляки, я готов
замінятися без вашої доплати.

— Здохляки вони не є, — відповів пріор —
Але ви жартуєте.

— Не жартую. Ось тут мій приятель
Гаварецький. Знаєте його, що він жартів не-
знає. Нехай буде свідком, що я йду на за-
міну.

— Як ви справді не жартуєте, то я готов зробити з вами той гандель... Без доплати?

— Без доплати... Але зараз.

— Нехай буде зараз.

— Отже сі коні вже мої, мої коні вже ваші. Ті, що ними жівка їздить до міста. Ще нині відішлю вам.

— Згода! — пріор крикнув.

— Чуєш, Гаварецький?

— Чую!

— Отже сі коні мої? — Лущинський спитав пріора, — Коні мої і ми дальше гніваємося і не говоримо з собою?

— Ваші, і ми знов не знаємо один одного...

— Лущинський витягнув незамітно післю, Гаварецький зробив те саме.

— Ті ваші, тепер мої здохляки потрібні мені на шкіру. Найліпше зробити їм зараз кінець.

Лущинський прикладав одному коневі пріора пістолю до голови і гукнув стріл. Зараз по тім гукнув другий стріл, бо Гаварецький випалив у голову другого коня.

— Здурів, сказився! — кричав пріор. — Застрілив такі коні. Та я ними ще хотів заїхати до ґроду. Маю дуже важну орудку.

— З моїми кіньми вільно мені зробити що скочу. Вам вільно застрілити ті коні, які приведуть вам від мене. Не станеся ніяке нещастє, як до ґроду приїдете троха піз-

нійше. Ми там скажемо, що ви їдете до них, нехай дождають вас. Бо ми також до гро-ду. Ми витягнули з домовини Липського його завіщане і саме тепер їдемо вписати в книги. Пильнуйте тут, щоби хто не злутив шкіри з коний, бо як шкіри пропадуть, то не дам моїх коний. Бувайте здорові!

Коні шляхтичів запороли землю копи-тами і по хвили вони щезли з очій пріора.

Пріор післав візвика до найближшого двора, щоби позичив пару коний. До гро-ду надіхав яж тоді, коли завіщане Липського вже було вписане і оба шляхтичі доїздили з поворотом до двора Липських.

Розказали Марійці, що сталося при-рекли надтягнути завтра з підмогою і поїхали домів.

В ночі Марійка вислала в сторону міс-точка звідунів. Коли стало зоріти, надбіг один звідун і сказав, що на дорозі від міста знялися клуби куряви.

На вигоні коло двора стояла велика юрба зазброєних хлопів з села Павла. Ма-рійчині хлопи не всі зійшлися. Деякі потер-пали, що стара пані таки виграє, отже боя-лися пхати палці між двері. Марійка сіла в коляску і виїхала в сторону міста. За нею рушила товпа народу під проводом Панька. На межі села коляска задержалася. Народ станув великим півкругом по обох боках до-роги і на дорозі за коляскою.

— Іде підмога! — крикнув хтось.

З гори ліворуч спускалася велика сила зазброєного люду. Попереду Гаварецький. З ліса по правім боці дороги виринули гайдуки з мушкетами, та хлопи з ціпами і торорами. Між ними Лущинський. На краю ліса уставляв гармату.

Від міста котилися клуби куряви, що раз близше і близше. Коли вітер задув по-перек дороги і відкотив туман, показалося яких п'ятьдесят гайдуків. Посеред них в ридвані пріор, за ним шість возів черниць. Позаду ішли два вози, кождий з однou гарматою.

Марійка приказала народови стояти на місци, а сама поїхала пріорови на зустріч.

— Що се значить, божевільна? — крикнув пріор. — Ти мене в гроді випередила, але се тобі не поможе. Грамота твоєї мами також вписана. Суд присудить маєток тому, що буде його мати в руках. Але, хоч би й присудив тобі, то таки не виграсш, бо ніхто не обстане за тобою... не дастъ тобі тілько гайдуків, кілько треба, щоби з двора вигнати гайдуків кляшторних.

— До мого маєтку доберешся хиба по трупах тих, що навкруги мене Бачиш, кілько їх?

— Доберуся по трупах!, Гей, люди! — крикнув. — Стягати з возів пушки!

— Твої гармати ще на возах. Заки їх стягнуть і уставлять, буде по тобі. Наші гармати вже наряджені. Подиви ся, що стоїть

там під лісом. Гармата роззвила свій писок просто до тебе. Одно мое слово, і твою колясу засипле град картачів. Замість іти до мене по трупах, сам ляжеш трупом!

По сих словах візік Марійки завернув колясу і поїхав за фронт.

— Назад, до міста! — крикнув Лущинський до пріора і приступив до гармати з запаленим льонтом. — Як до „три“ не звернеш, випалю.

Пріор став роззиратися. Аж тепер побачив, яка сила виступила проти него. Бачив, що не переливки,

— Раз! — Лущинський крикнув.

„Два“ не потребував говорити.

— Завертай! — пріор гукнув візникови до уха. — Рушай!

Коли візник рушав, пріор підвів ся, відвернувсь, погрозив в сторону Марійки пастуком і крикнув:

— Анатема!

— Нехай і так, — відгукнула ся Марійка. — Нехай буде анатема, але на голову апостола ненависті!

— Марійка вернула домів. Гаварецький і Лущинський ще лишилися, обсаджуючи своїми людьми всі доріжки і всі стежки, які вели до села Марійки. Се уважали за потрібне на случай, колиби пріор таки не покинув наміру насоку на двір Марійки.

Скоро коляска Марійки віїхала на подвір'я, вона зіскочила, ще заки коляса станула,

і пустила ся до хати, в котрій лежав недужий. На порозі зійшла ся з лікарем, котрий саме тоді виходив з хати.

— Ще живе? — Марійка спитала.

— Жив і буде жити.

Лишє не йдіть тепер до него, йому потрібний спокій.

Павло справді подужав і скоро приходив до сил. Хоч сповійну до недавна хату мати перемінила в пекло, донька вже не дала себе загулювати. В ней вибилися на верх і кермували її поведенем зализна воля і послідовність її покійного батька. Вона сама, непитуючи мами, визначила день шлюбу.

* * *

— Саорше осліпну, ніж моїми очима побачу на шлюбнім коврі перед попом мою доньку з шизматиком! — сказала мати і день перед шлюбом Марійки виїхала з села. Потіхала просто до клаштору, котрому записала була маєток своєї доньки.

— Черниці, правда маєтку, ні дістали, бо безбожні шизматики шаблями і гарматою прогнали пріора, то все ж таки орден знає, що моя воля була добра. Впрочім, хто знає, чи золото і срібло, яке я везу, не має більшої вартості, ніж маєток доньки. В монастирі буде велика радість, коли почують, чого я приїхала.

Так думала вдова Липська, коли її ридван віхав в монастирське подвір'я і вона зголосила ся до пшевориши.

— Вибачте, — привітала її пшесриша — але зараз на вступі мушу спітати, що ви привезли з собою на хвалу Божу?

— Себе саму привезла. Хочу до смерти хвалити у вас Господа. Я вам записала маєток. Як виграємо в суді, то й ціле село дістанете.

— Ще раз вибачте, але процес богато коштує.. Вислід сумнівний. Ще й вигравали в суді, треба взяти маєток шаблею, мушкетом і гарматою. Як маєток вже буде в руках наших гайдуків, то... ви і тоді не трудіться аж сюди до нас, бо ми перейдемо до вашого двора.

— Я не з голими руками. Везу два вози золота й срібла.

— Я жартувала донечко...

— Я жартувала, матічко — Липська відповіла, тримчучи з досади. — Нині шлюб Марійки. Вертаю зараз, щоби поспіти на час, та щоби люди не казали, що я відстала від доньки і від віри моїх батьків.

— Пекло, смола, сірка і огонь вічний!

— Пусте! Нехайби й на дні пекла, коби тілько в купі з моїм родом!

